

เรื่อง ราชูปโภคและเครื่องประกอบ
พระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์

โดย

ท้าวธรรมาธิราช ป. มาลากุล สมุหพระราชพิธี

ราชูปโภคและเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศของพระมหากษัตริย์ มีหลายประเภท
เดียวกัน เมื่อรวมพูดแล้วหมายความว่า เป็นเครื่องสำหรับแสดงความเป็นพระมหากษัตริย์

ราชกกุธภัณฑ์ ความจริงไม่ว่าสิ่งใดบรรดาที่เป็นเครื่องใช้สำหรับพระมหากษัตริย์แล้ว
ควรจะนับว่าเป็นราชกกุธภัณฑ์ทั้งสิ้น ไม่ควรกำหนดลงว่าเป็นของห้าสิ่ง ซึ่งทำให้แคบไป
แม้ของห้าสิ่งซึ่งกำหนดไว้นั้นก็เหมือนกัน ที่ปรากฏในหนังสือมาทางบาลกับที่ถือใช้ อยู่ใน
ประเทศไทยก็ไม่ตรงกัน แม้แต่ที่ถืออยู่ในประเทศไทยนี้ต่างตำราต่างก็ผิดกัน ในบาลีมีแห่ง
หนึ่งกล่าวถึงพระเจ้าปัสเสนทิจะเสด็จไปจากพระนครมอราชการให้มหาเสนาบดีรักษาพระนคร
แทนพระองค์ พระราชทานเครื่องราชกกุธภัณฑ์ให้มหาเสนาบดีไว้เป็นสำคัญ เครื่องราชกกุธ-
ภัณฑ์นั้นระบุไว้สองอย่างคือ ดาบกับผ้าโพก ผ้าโพกนั้นคือมงกุฏ เพราะมงกุฏแปลว่าเครื่อง
ประดับศีรษะ

พิจารณาเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ อันมีในคัมภีร์อภิธานปที ปีกาและธรรมบท

ขลุโค จ ฉตุตมฺหีส

ปาตุกา วาลวิชนี

ขลุโค พระขรรค์ คือ ดาบ ฉตุตมฺหีส เครื่องบังร่ม จะเป็นพระกลดก็ได้ บังสุรายก็ได้

อุณฺหีส เครื่องประดับผม คือ มงกุฏ ปาตุกา ฉลองพระบาท และวาลวิชนี

เครื่องปิดทำด้วยขนสัตว์ (ถ้าเป็นขนจามรีก็เป็นเส้น ถ้าเป็นขนนกก็เป็นพัด)

อีกแบบหนึ่ง บัญชีเขียนหนังสือไว้ที่บ้านหน้าต่างพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร จะคัด
มาแต่ที่ใดหาทราบไม่ เป็นคาถาดังนี้

วาลวิชนี อุณฺหีส

ขลุโค ทณฺโฑ จ ปาตุกา

แปลสั้น ๆ วาลวิชนี คือ เส้น อุณฺหีส คือ มงกุฏ ขลุโค คือ พระขรรค์

ทณฺโฑ คือ ไม้ธารพระกร ปาตุกา คือ ฉลองพระบาท

สองแบบนี้ต่างกันด้วยมีฉัตรและธารพระกร ซึ่งที่จริงก็เป็นการถูกด้วยกันทั้งสองแบบ คือ ถ้ามีฉัตรแล้วไม่ควรมีธารพระกร หรือถ้ามีธารพระกรแล้วก็ไม่ควรมีฉัตร เพราะฉัตรคือร่ม คนเราในขณะที่เดียวกันจะถือทั้งร่มทั้งไม้เท้าด้วยนั้นเป็นการไม่ควร

ราชกกุธภัณฑ์จึงมี ๒ แบบ และแบบ ๑ มี ๕ อย่าง คือ

- แบบ ก.
- ๑) ฉัตร
  - ๒) มงกุฏ
  - ๓) พระแสงขรรค์
  - ๔) พัดหรือแส้
  - ๕) ฉลองพระบาท

- แบบ ข.
- ๑) มงกุฏ
  - ๒) พระแสงขรรค์
  - ๓) ธารพระกร
  - ๔) พัดหรือแส้
  - ๕) ฉลองพระบาท

งานพระราชพิธีราชาภิเษก เจ้าพนักงานทูลถวายดังนี้

- ชุดแรก -
- ๑) มงกุฏ
  - ๒) พระแสงขรรค์
  - ๓) ธารพระกร
  - ๔) พัดหรือแส้
  - ๕) ฉลองพระบาท

ชุดหลัง - พระมหาเศวตฉัตร

๑) ฉัตร คือ เครื่องกัน บางแบบก็ว่าเป็นร่มมีระบายหลายชั้น ไทยแคว้นล้านช้าง เรียกว่า ร่มขาว แต่ฉัตรในประเทศไทยเป็นร่มซ้อนชั้นมีระบาย ชั้นที่ซ้อนมีตั้งแต่ ๓ ชั้น ขึ้นไปถึง ๙ ชั้น ในประเทศอินเดียและพม่ามีฉัตรซ้อนเหมือนกัน มีผู้พูดว่า ถ้าไปตีบ้านเมือง ไต่ได้มาเมืองหนึ่ง ก็ซ้อนฉัตรขึ้นไปชั้นหนึ่ง คำพูดนี้ดูกระไรอยู่ เพราะราวกับใส่คะแนน และ ชั้นของฉัตรก็มีแต่จำนวนที่เป็นเลขคี่ ที่จะเป็นเลขคู่ นั้นไม่เคยปรากฏว่ามีเลย ถ้าไปตีเมืองใด แล้วซ้อนชั้นฉัตรขึ้นไปชั้นหนึ่งแล้ว ก็น่าจะได้พบฉัตรที่เป็นเลขคู่ เช่นฉัตร ๖ ชั้น ๘ ชั้น ได้บ้าง

พระมหาเศวตฉัตร เป็นฉัตร ๙ ชั้น หุ้มผ้าขาว มีระบาย ๓ ชั้นขลิบทองแผ่ลวดมียอด เป็นราชกกุธภัณฑ์ของสมเด็จพระมหากษัตริย์ และมีที่ใช้เป็นเครื่องกันพระมหากษัตริย์ คือ

- ๑) ปักที่พระแท่นราชาอาสน์ ราชบัลลังก์
- ๒) แขนงทางกันเหนือพระแท่นราชปัญญาธรณ์
- ๓) ปักที่พระคชาธาร
- ๔) ปักพระยานมาศทรงพระบรมศัพพะมหากษัตริย์
- ๕) แขนงทางกันพระโกศทรงพระบรมศัพพะมหากษัตริย์
- ๖) ปักยอดฝาโกศพระบรมอัฐิพระมหากษัตริย์

โบราณถือนี พระเศวตฉัตรเป็นสิ่งสำคัญยิ่งกว่าราชกกุธภัณฑ์อื่น เศวตฉัตรมีความหมายเท่ากับความเป็นพระราชามหากษัตริย์

	ขึ้น	เกยแก้วเก้าสิ่ง	เสวยสวัสดิ์
ตั้ง	สุวรรณรายรัตน์		เพริดแพร้ว
นั่ง	ในวรเศวตฉัตร		เฉลิมโลก
เมือง	บพิตรพระแก้ว		แต่นี้จักเกษม

๒) **พระมหาพิชัยมงกุฏ** เป็นราชกกุธภัณฑ์ประเภทราชสิริภรณ์ คือเครื่องประดับพระเศียรพระมหากษัตริย์ สร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และสำหรับพระมหากษัตริย์ทรงสวมในงานพระราชพิธีสำคัญ เช่นบรมราชาภิเษก พระมหามงกุฏนี้ทำด้วยทองลงยาประดับเพชร เพชรเม็ดใหญ่ที่ประดับอยู่บนยอดนั้น มีชื่อว่า “พระมหาวิเชียรมณี” พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้พระราชสมบัติ ไปเที่ยวหาซื้อได้มาจากเมืองกาลิ คีตาประเทศอินเดีย

โบราณถือนมงกุฏเท่ากับราชกกุธภัณฑ์ อันเป็นราชสิริภรณ์เท่านั้น หาได้ถือเป็นยอดแห่งความสำคัญ เช่น พระมหาเศวตฉัตรไม่ แม้ในงานพระราชพิธีราชาภิเษก ก็เป็นแต่เจ้าพนักงานทูลถวายพระมหากษัตริย์มิได้ทรงสวมดูจในยุคลหลัง ๆ แต่ถึงรัชกาลที่ ๔ แห่งพระมหานครรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ประเทศไทยได้มีการติดต่อกับประเทศทางตะวันตก ซึ่งมีประเพณีนับถือมงกุฏอยู่หลายประเทศ ฉะนั้น คติที่ถือว่ามงกุฏเป็นสิ่งสำคัญในจำนวนราชกกุธภัณฑ์จึงมาสู่ประเทศไทยงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระมหากษัตริย์จึงทรงสวมพระมหามงกุฏ และเป็นประเพณีมาจนทุกวันนี้ พระมหาพิชัยมงกุฏมีน้ำหนัก ๗.๓ กิโลกรัม

๓) **พระแสงขรรค์ชัยศรี** พระแสงองค์นี้ ตัวพระขรรค์เป็นเป็นของเก่าฝีมือช่างมอญ และเป็นฝีมือครั้งเดียวกันกับพระนครวัด ตกจมอยู่ในท้องทะเลสาป นครเสียมราฐ ชาวประมงทอดแหได้เมื่อปี ๒๓๒๗ เจ้าพระยาอภัยภูเบศร (แบน) ให้ข้าราชการนำมาทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อวันที่พระแสงขรรค์นี้มาถึง อัสนีบาดตกลลงในพระนครถึง ๗ แห่ง มีที่ประตู่ไชยศรี และประตู่พิมานไชยศรี เป็นต้น อันเป็นทางที่พระแสงขรรค์องค์นี้ได้ผ่าน และการที่ประตู่

พระบรมมหาราชวังมีสร้อย ชื่อว่า “ชัยศรี” ทั้ง ๒ ประตูเช่นเดียวกับสร้อยชื่อพระแสงขรรค์องค์นี้ก็เพราะเหตุนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้ทำด้ามและฝักขึ้นด้วยทองลงยาประดับมณี ใช้เป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์

๔) ธารพระกร ข้างในเป็นไม้ชัยพฤกษ์ ข้างนอกหุ้มทองตลอด พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้สร้างขึ้นเป็นราชกกุธภัณฑ์

๕) พัดวาลวิชนีและพระแส้ พัดทำด้วยใบตาลปิดทอง ด้ามและเครื่องประกอบเป็นทองลง พระแส้ทำด้วยขนจามรี ด้ามเป็นแก้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้สร้างขึ้นเป็นราชกกุธภัณฑ์

๖) ฉลองพระบาทเชิงงอน ทำด้วยทองลงยา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้สร้างขึ้นเป็นราชกกุธภัณฑ์

สิริภรณ์ ในชั้นต้นไทยเราคงไว้ผมสูง โปกผ้า แล้วมีพวงดอกไม้สวมผม ต่อมาเมื่อไว้ผมสั้นลงก็ทำให้ผ้าโปกให้เป็นรูปกระโจมอย่างเดิม ซึ่งเรียกกันบัดนี้ว่า “ลอมพอก” ใช้สวมศีรษะแทนผ้าโปกแล้วเอาพวงดอกไม้ขึ้นไปสวมลอมพอก เช่นที่เคยสวมผมแต่ก่อน ครั้นมีหมวกเข้ามา ก็เอาพวงดอกไม้ไปสวมรอบหมวก พวงดอกไม้ที่กล่าวนั้นเรียกว่า “มาลา” และโดยเหตุที่โบราณเอามาลาไปสวมหมวกจึงได้เลยทำให้เป็นที่เข้าใจว่ามาลาแปลว่าหมวก แท้จริงคำว่ามาลานั้นหมายความถึงพวงดอกไม้ที่สวมรอบหมวกอย่างพันทมวกปัจจุบันนี้ การเอาดอกไม้สดไปสวมลอมพอกและหมวกต้องทำกันบ่อย ๆ เพราะดอกไม้สดย่อมเหี่ยว จำต้องหาใหม่เสมอ จึงได้เปลี่ยนพวงดอกไม้ขึ้นเป็นทำด้วยโลหะ เช่น เงินหรือทองอันถาวรอยู่ได้ขึ้นแทนพวงดอกไม้ โลหะที่สวมลอมพอกหรือสวมหมวกนั้นมาจากพวงดอกไม้ของเดิม ซึ่งร้อยเอาปลายทั้งสองเกี่ยวต่อกัน จึงเรียกย่อ ๆ ว่า “เกี่ยว”

ลอมพอกนั้น ต่อมาก็วิวัฒนาการทำด้วยโลหะ เช่น ทอง ทองลงยา จนถึงทองลงยาจนถึงทองลงยาประดับเพชร เรียกว่า ชฎา ซึ่งแปลว่ายุ้งหรือรอก อันหมายถึงการไว้ผมโหยงอย่างเดิมหรืออย่างชฎานั้นเอง พวงดอกไม้โลหะที่เรียกว่า เกี่ยว ซึ่งเคยสวมต่างหากอย่างแต่ก่อนก็เลยถูกทำให้เป็นของติดประจำอยู่คงที่ทีเดียว ฉะนั้นชฎาย่อมมีรูปเกี่ยวคือ มาลาหรือพวงดอกไม้ติดปรากฏประจำอยู่ ชฎาอันเป็นราชสิริภรณ์ของพระมหากษัตริย์ มีดังนี้

๑) **ชฎาพระกลีบ** สร้างในรัชกาลที่ ๑ ทำด้วยทองลงยาประดับเพชร เครื่องประกอบมีใบสันและกรรเจียก สำหรับพระมหากษัตริย์ทรง บางเวลาก็พระราชทานให้พระบรมวงศ์ทรง

๒) **พระชฎาเดิหน** สร้างในรัชกาลที่ ๑ ทำด้วยทองลงยาประดับเพชร เครื่องประกอบมีใบสันและกรรเจียก สำหรับพระมหากษัตริย์ทรง บางเวลาก็ประทานให้พระบรมวงศ์ทรง

๓) **พระชฎา ๕ ยอด** คือที่เรียกกันเป็นสามัญว่า พระมหากฐินแต่ความจริงไม่ควรจะเรียกเช่นนั้น พระชฎานี้เป็นราชสิริภรณ์สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงและมักจะทรงในงานใหญ่ เช่นเวลาเสด็จพระราชดำเนินขบวนพยุหยาตราเลียบพระนคร หรือเวลาเสด็จพระราชดำเนินขบวนพยุหยาตราไปพระราชทานผ้าพระกฐิน จึงเป็นเหตุให้เรียกพระชฎาองค์นี้กันว่า พระมหากฐิน นอกกว่านี้บางครั้งาก็เคยมีที่โปรดให้พระบรมวงศ์ทรง

เครื่องสูง มีพระอภิรมชুমสายเป็นต้น ที่ใช้ในการเข้าขบวนแห่เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานผ้าพระกฐินก็เรียกว่า เครื่องพระมหากฐิน พานทองสองชั้นและพานแว่นฟ้าสำหรับวางผ้าพระกฐินก็เรียกว่าพานพระมหากฐิน หอกที่เจ้าหน้าที่เชิญเข้าขบวนตามเสด็จไปพระราชทานผ้าพระมหากฐินก็เรียกว่า หอกพระมหากฐิน ที่จริงเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ที่มีคำว่า กฐิน ติดอยู่ด้วยนี้ เพียงแต่เพื่อความจำของเจ้าหน้าที่ว่าของเหล่านี้ใช้ในงานพระกฐินเท่านั้น

พระชฎา ๕ ยอด ทำด้วยทองลงยาประดับเพชร ปลายเป็น ๕ ยอด มีกรรเจียกและไบสัน หรือปักขนนกวายุภักษ์ สร้างในรัชกาลที่ ๑ องค์หนึ่ง และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลากรมพระยาบำราบปรปักษ์ ผู้ทรงดำรงตำแหน่งพระราชพิธีสวามี คือ สมุหพระราชพิธีอยู่ในรัชกาลนั้น สร้างองค์หนึ่งเรียกว่า “พระมหาชมพู” เพราะลงยาสีชมพูทั้งองค์ ต่อมาได้สร้างในรัชกาลที่ ๖ องค์หนึ่ง และในรัชกาลที่ ๗ อีกองค์หนึ่ง พระชฎา ๕ ยอดองค์หนึ่ง มีน้ำหนักประมาณ ๓ กิโลกรัม

พระมาลา พระมालามี ๒ ชนิด ชนิดหนึ่งสำหรับทรงเวลาปกติ อีกชนิดหนึ่งสำหรับทรงเวลาเสด็จออกศึกสงคราม

สำหรับเวลาปกติ มี

พระมหามาลาเส้าสูงประดับเพชร พระมาลาองค์นี้ทำด้วยตาต เครื่องประดับเป็นทองลงยาประดับเพชร ปักขนนกวายุภักษ์

พระมาลาเส้าสูง พระมาลาองค์นี้ทำด้วยสักหลาดพับปีกข้างหนึ่ง ปักขนนกวายุภักษ์ และมี ๗ สี เครื่องประดับเป็นทองลงยา ฝังมณีตามสีของพระมาลา

เครื่องรบ มี

พระมาลาเบี่ยง พระมาลาองค์นี้ทำด้วยหนังรูปลูกฟักตัด มีกะบังเป็นปีกอยู่รอบต่อปกคอ และแฉะปกหูสำหรับกันศัตรู

พระสังวาลย์ แต่โบราณกาลครั้งพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานีในเครื่องราชูปโภคสำหรับพระพิชัยสงคราม มีพระสังวาลย์อยู่สายหนึ่ง ปัจจุบันนี้เรียกว่า “สังวาลย์พระนพ” พระสังวาลย์นี้เป็นสร้อยอ่อนทำด้วยทองล้วน และมี ๓ เส้น ๆ หนึ่งยาว ๑๒๔ เซ็นติเมตร มีดอกประจำยามทำด้วยทองประดับนพรัตนดอกหนึ่ง สำหรับพระมหากษัตริย์ทรง เมื่อเวลาเสด็จออกประทับพระที่นั่งภัทรบิฐในงานพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษกเป็นประเพณี และทรงในโอกาสอื่นอันควร

ในรัชกาลที่ ๑ แห่งพระมหานครรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงสร้างสังวาลย์ขึ้นอีกสายหนึ่ง ปัจจุบันนี้เรียกว่า “พระมหาสังวาลย์นพรัตน์” พระสังวาลย์นี้เป็นสังวาลย์แฝดทำด้วยทองล้วน ยาว ๑๗๖ เซ็นติเมตร มีดอกประจำยาม ๓๖ ดอก ทำด้วยทองฝังมณีดอกละ ๑ ชนิดสลับกันไป คือ เพชรดอกหนึ่ง ทับทิมดอกหนึ่ง มรกตดอกหนึ่ง บุษราคัมดอกหนึ่ง โกเมนดอกหนึ่ง นิลดอกหนึ่ง มุกดาดอกหนึ่ง เพทายดอกหนึ่ง และไพฑูรย์ดอกหนึ่ง พระสังวาลย์นี้สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงเมื่อเวลาเสด็จออกประทับพระที่นั่งภัทรบิฐในงานพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษก และทรงในงานใหญ่ ๆ ตามโอกาสอันควร

พระธำมรงค์

๑) พระธำมรงค์ “วิเชียรจินดา” ทำด้วยทอง ด้านในลงยา ก้านวงฝังเพชรรอบวง มีดอกไม้เพชรติดที่ก้านข้างละหนึ่งดอก มีมณฑลเพชร ๒ ชั้น กลางฝังเพชรขนาดประมาณ ๑.๖ X ๒.๐ เซ็นติเมตร สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก และงานอื่นอันควร

๒) พระธำมรงค์ “รัตนวราวุธ” ทำด้วยทองเนื้อแปด ข้างหนึ่งทำเป็นรูปตรีศูล และคธาฝังเพชร อีกข้างหนึ่งทำเป็นรูปสังข์กับจักรฝังเพชร ตัววงฝังเพชร ยอดเป็นนพรัตน์ แต่ใช้โอปอลแทนมุกดา กลางเป็นเพชรขนาดประมาณ ๒.๕ X ๒.๘ เซ็นติเมตร หนักประมาณ ๖๐ กะรัต สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีโสกันต์ เกษากันต์ และงานอื่น ๆ อันควร

เครื่องสูง เครื่องสูงสำหรับระดับพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ มี

๑) ฉัตร ๗ ชั้น รูปฉัตรเครื่องสูง ทำด้วยผ้าปักหักทองขวางสำหรับหนึ่งมี ๔ คัน สำหรับปักหรือแห่เสด็จพระราชดำเนิน ๔ มุมพระที่นั่ง

๒) ฉัตร ๕ ชั้น รูปฉัตรเครื่องสูง ทำด้วยผ้าปักหักทองขวางสำหรับหนึ่งมี ๑๐ คัน สำหรับปักหรือแห่เสด็จพระราชดำเนิน หน้า ๖ คัน และหลัง ๔ คัน

๓) บังแขก ด้ามโลหะมีผ้าปักหักทองขวาง รูปแบนกลม มีขอบรูปจักๆ เหมือนใบสาเก โดยรอบ และมียอดแหลม สำหรับหนึ่งมี ๖ คัน สำหรับปักหรือแห่เสด็จพระราชดำเนินระวาง ฉัตร ๕ ชั้น

๔) ฉัตรข่มสาย เป็นฉัตรทรงใหญ่ ๓ ชั้น ทำด้วยผ้าปักหักทองขวางและมีสายไหมถักห่าง ๆ คลุมทับกันลมตีกลับ สำหรับหนึ่งมี ๔ คัน สำหรับปักและแห่เสด็จพระราชดำเนินหลัง ฉัตร ๕ ชั้น

๕) จามร เดิมเป็นแส้ ทำด้วยขนจามรี มีด้ามยาว สำหรับเจ้าพนักงานเชิญถือปิดในเวลาประทับอยู่เบื้องสูง เช่น เวลาทรงพระราชยาน เป็นต้น สำหรับหนึ่งมี ๑๖ คัน แบ่งเป็นซ้าย ๘ คัน และขวา ๘ คัน จามรนี้เป็นแส้ จึงมีปลอกหนังรูปเหมือนน้ำเต้าแต่แบนสวมภายนอก ต่อมาตัวแส้ขนจามรีข้างในหายไป เวลานี้มีแต่ปลอกติดอยู่ รัชกาลที่ ๖ ไม่โปรดและโปรดให้เปลี่ยนเป็นเชิญทวน หรือพุ่มดอกไม้เงินทองแทน

๖) พระกลด คือ ร่ม เป็นเครื่องกันแดดฝน องค์พระกลดทำด้วยผ้าชุบขี้ผึ้ง โหมดตาดหรือเยียรบับ ด้ามเป็นถม ทองหรือทองลงยา ยอดเป็นรูปพรมภักตร์

๗) บังสุราย เป็นเครื่องบังแดดขนาดใหญ่ รูปใบโพมีด้าม ทำด้วยผ้าปักหักทองขวาง

๘) พัดโบก เป็นพัดทำด้วยใบลานรูปช้อย มีด้ามติดอยู่ด้านข้าง พัดนี้ขนาดเล็กสำหรับถือพัด ขนาดกลางมีคู่ สำหรับมหาดเล็กถวายอยู่งานพัดเวลาเสด็จประทับพระราชอาสน์ ขนาดใหญ่สำหรับเจ้าพนักงานเชิญอยู่งานพัดถวายในขบวนเสด็จพระราชดำเนิน

เครื่องประโคม สำหรับพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ มีเครื่องประโคม ๒ ประเภท

๑) ประโคมแตรและมโหรีทีก การประโคมประเภทนี้มีพนักงานเป่าแตรเงิน ๔ คน และกระทังมโหรีทีก ๒ คน ใช้ในการเสด็จออกขุนนางหรือนำเสด็จพระราชดำเนินขบวนน้อย แตรนั้นเป็นแตรฝรั่งแบบตรัมเปต สันนิษฐานว่าคงจะได้มาเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ในสมัยรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พร้อมกับเครื่องม้าเกราะทอง เดิมเดี่ยวไทยน่าจะมีเครื่องประโคมแต่จำเพาะปีและกลอง เช่น ที่ที่ใช้ในงานแรกนาและชิงช้าอันเป็นพิธีเก่าแก่ มโหรีทีกนั้นเป็นเครื่องทำเสียงของไทยทางเหนืออยู่ในประเภทฆ้อง และเป็นของมีมาแต่โบราณ มีข้อที่พึงสังเกต คือ หูของมโหรีทีก ๔ หู ที่มีรูปเป็นช้างนั้น ถ้าหูหนึ่งเป็นช้างตัวหนึ่ง ย่อมเป็นของเก่ามากกว่าที่หูหนึ่ง มีช้างซ้อนกัน ๒ ตัว หรือ ๓ ตัว

๒) ประโคมสังข์แตรกลองชนะ การประโคมนี้มีสังข์ ๔ แตรรอง ๓๒ แตรฝรั่ง ๒๐ ปี ๒ กลองสองหน้า ๒ กลองชนะเงิน ๒๐ กลองชนะทอง ๒๐ กลองชนะเขี้ยวลายเงิน ๒๐ กลองชนะแดงลายทอง ๒๐ ประโคมเวลาเสด็จพระราชดำเนินขบวนพยุหยาตรา หรือเวลาเสด็จออกในงานพระราชพิธีใหญ่ที่มีการยี่นข้างยี่นม้า

ตามราชประเพณี เครื่องสูงและกลองชนะ เป็นของประกอบพระราชอิสริยยศร่วมกัน

ราชูปโภค ทางราชการบัญญัติใช้สับกันมาว่า เครื่องราชูปโภคของพระมหากษัตริย์ มี ๔ อย่าง คือ

- พานพระชั้นหมาก
- พระมณฑปรัตนกรัน
- พระสุพรรณศรี (บัวแฉก)
- พระสุพรรณราช

ราชูปโภค ๔ อย่างนี้ทำด้วยทองลงยา และมี ๒ สำหรับ สำหรับใหญ่สร้างในรัชกาลที่ ๑ กรมพระราชวังบวรสถานพิมุขผู้ทรงอำนาจการสร้าง อีกสำหรับหนึ่งคือสำหรับเล็ก สร้างในรัชกาลที่ ๔

- ๑) พานพระชั้นหมาก เป็นพาน ๒ ชั้น รูปสี่เหลี่ยมย่อมุม มีชองพานและตลับพร้อมสำหรับใส่หมาก ซึ่งเดี๋ยวนี้ไม่ได้ใช้สำหรับเช่นนี้แล้ว เพราะพระมหากษัตริย์ในรัชกาลหลัง ๆ ไม่ได้เสวยหมาก พานพระชั้นหมากสำหรับใหญ่ รัชกาลที่ ๑ ทรวดทรงและฝีมือทำงามนัก เป็นฝีมือเอกประเภทเดียวกับพานพระมหากฐินและพานบายศรี ซึ่งเป็นชั้นศิลปกรรมในรัชกาลที่ ๑ และกล่าวกันว่าในการทำพานพระชั้นหมากนี้ ได้สร้างหุ่นไม้ขึ้นทดลองก่อน แต่เมื่อทำทรงได้ดีงามพอใจแล้ว จึงได้ลงมือทำด้วยทอง หุ่นไม้ั้นเมื่อไม่ใช้แล้วจึงนำไปลงรักประดับมุกต์ทำเป็นพาน ๒ ชั้น และเป็นศิลปวัตถุอันงามยิ่งอยู่ในชั้นเอกของบรรดาเครื่องมุกต์ในประเทศชั้นหนึ่ง
- ๒) พระมณฑปรัตนกรัน รูปทรงมณฑป มี พาน ฝา และจอก สำหรับใส่น้ำเย็น
- ๓) พระสุพรรณศรี กระโถนเล็ก ทำเป็นรูปบัวแฉก ฝีมือทำงามนัก
- ๔) พระสุพรรณราช กระโถนใหญ่

นอกจากราชูปโภคแล้ว เครื่องใช้ของพระมหากษัตริย์ยังมีอีกชนิดหนึ่ง คือ เครื่องพานพระศรี และเครื่องพานพระศรีนี้ยังมีเป็นสองสำหรับ คือ

- เครื่องทองลงยาสำหรับหนึ่ง ใช้สำหรับใช้ในเวลาปกติ
- เครื่องนากสำหรับหนึ่ง ใช้ในวันพระ เพราะในวันพระเป็นประเพณีที่พระมหากษัตริย์มักจะทรงศีล จึงใช้เครื่องทองไม่ได้ เครื่องนากถือว่าเท่ากับเครื่องทองแดง จึงทรงแต่จะต้องได้เครื่องพานพระศรี ทั้งที่เป็นเครื่องทองและเครื่องนาก มีดังนี้

  - ๑) พานพระศรี เครื่องในพร้อมสำหรับใส่หมาก
  - ๒) ที่ใส่น้ำเย็น (ถ้าเป็นทองเรียกพระสุวรรณภิงคาร ถ้าเป็นนากเรียกพระเต้านาก)
  - ๓) พระถ้วย (ทองหรือนาก)
  - ๔) พระสุพรรณราช

เครื่องนมัสการ เครื่องใช้ในการพระราชพิธีทางศาสนา มี

๑) เครื่องนมัสการทองใหญ่ เป็นเครื่องบูชาสำหรับใช้ในงานใหญ่ มีแท่นไม้สลักปิดทองขนาดใหญ่รอง เชิงปักรูปเทียน และพานทองรองพุ่มข้าวตอกดอกไม้

๒) เครื่องนมัสการทองลงยา เป็นเครื่องบูชาขนาดกลางมีแท่นทองลงยารอง เชิงทองลงยาสำหรับปักรูปเทียนและพานชั้นเดียวทำด้วยทองลงยาสำหรับรองพุ่มข้าวตอกดอกไม้ โดยมากใช้สำหรับทรงถวายสักการะพระบรมศพพระบรมอัฐิ

๓) เครื่องนมัสการพานทอง ๒ ชั้น เป็นเครื่องบูชาขนาดกลาง มีแท่นถมรองเชิงทองสำหรับปักรูปเทียน และพานทอง ๒ ชั้น สำหรับรองพุ่มข้าวตอกดอกไม้ โดยมากใช้สำหรับทรงนมัสการพระ

๔) เครื่องบูชาตะบะถม เป็นเครื่องบูชาขนาดย่อม ตัวตะบะทำด้วยถม เชิงและพานข้างในทำด้วยทอง ใช้ในการภายในพระราชฐาน

๕) เครื่องทรงธรรม เป็นเครื่องบูชาขนาดย่อม โต้ะทองรองรับเชิงเทียนกะถางรูปและพานขวดใส่ดอกไม้ ใช้สำหรับทรงนมัสการธรรม คือฟังเทศน์

๖) เครื่องห้า เป็นเครื่องนมัสการขนาดเล็ก ทำด้วยทองลงยาทั้งสำหรับ มีพานรองเชิงเทียนคู่หนึ่ง กะถางรูปใบหนึ่ง และกรวยดอกไม้ ๕ กรวย สำหรับใช้เป็นเครื่องราชสักการะหรือแทนเครื่องทรงธรรมในงานปกติ

๗) เครื่องทองน้อย เป็นเครื่องนมัสการขนาดเล็ก ทำด้วยทองลงยาทั้งสำหรับ มีพานรองเชิง ๑ และกรวยดอกไม้ ๓ กรวย สำหรับใช้เป็นเครื่องราชสักการะในเวลาปกติ

๘) พระเต้าทักสินทก คือขันสำหรับตวงน้ำ เพื่ออุทิศส่วนกุศลพระราชทานเป็นธรรมพลี เป็นของทำด้วยทองลงยาหรือนาก มีชั้นพานรองและเต้าสำหรับบรรจุน้ำที่จะทรงหลัง

ราชยาน เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ ที่เป็นพระราชยาน มีดังต่อไปนี้

ประเภทคานหาม

๑) พระยานมาศ สำหรับประทับราบ ๆ และพึงได้ ทำด้วยไม้สลักปิดทอง มีคานหามคู่และมีแอกทั้งหน้าหลัง มีเชือกหุ้มผ้าผูกแอกนั้นแล้วไปคล้องกับลูกไม้ซึ่งมีคนหาม ๘ คน

๒) พระยานมาศ ๓ ลำคาน เป็นคานหามขนาดใหญ่ ทำด้วยไม้สลักปิดทองประดับภาพ ๒ ชั้น มีพนักและคานหาม ๓ คาน คนหาม ๒ ผลัด ๖๐ คน เดิมใช้สำหรับเชิญพระโกศพระบรมศพพระมหากษัตริย์

๓) พระราชยานกง สำหรับประดับห้อยพระบาท ทำด้วยไม้สลักปิดทองประดับภาพ มีกงกับพนักสำหรับพึง มีคาน ๒ คาน กับแอกและลูกไม้สำหรับหาม ๘ คน ใช้สำหรับทรงเวลาปกติ

๔) พระราชยานถม มีแบบและลักษณะอย่างพระยานมาศ เว้นแต่หุ้มด้วยเงินถมลงยา ทาทอง พระราชยานองค์นี้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย ณ นคร) ถวายรัชกาลที่ ๓

๕) พระราชยานงา มีแบบและลักษณะอย่างพระราชยานถม เว้นแต่ทำด้วยงาช้างสลักลาย ฝีมืองามนัก พระราชยานองค์นี้พลเรือโท พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นปราบปรปักษ์ รองเสนาบดีกระทรวงวัง ผู้บัญชาการกรมพระคชบาล และผู้บัญชาการกรมช่าง ๑๐ หมู่ ได้สร้างขึ้นถวายรัชกาลที่ ๕ เป็นชิ้นแห่งฝีพระหัตถ์ของพระองค์ท่านเอง ซึ่งได้ทรงทำกับนายรอดรัตนศิลป์ ระหว่างปี ๒๔๓๒

๖) พระราชยานทองลงยา มีแบบและลักษณะอย่างพระราชยานถม สร้างในรัชกาลที่ ๕ พระรัตนโกษาเป็นผู้ทำ

๗) พระที่นั่งราชยานพุดตานถม พระราชยานองค์นี้ทำด้วยไม้หุ้มเงินสลักลายเบาถมยา ทาทอง เดิมสร้างขึ้นสำหรับเป็นพระราชอาสน์ คือที่ประทับประจำพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท และทำเป็นพระราชยานได้ จึงมีห่วงและคานสำหรับหาม พระที่นั่งราชยานองค์นี้สร้างในรัชกาลที่ ๕ พระยาเพชรพิชัย (จิ้น) บิดาพระรัตนโกษาผู้ทำพระราชยานทองลงยาเป็นผู้ทำ

๘) พระที่นั่งราชยานพุดตานทอง พระที่นั่งองค์นี้ทำด้วยไม้สลักหุ้มทองมีภาพประดับ ๒ ชั้น สร้างขึ้นสำหรับเป็นพระที่นั่งพุดตานกาญจนสิงหาสน์ที่ทอดเหนือพระราชบัลลังก์ ภายใต้ นพปฎลมหาเศวตฉัตร ใช้เป็นพระราชอาสน์ที่พระมหากษัตริย์เสด็จออกประทับในงานพระราชพิธีใหญ่ ๆ เช่น บรมราชาภิเษก และเปิดสภาผู้แทนราษฎร เป็นต้น พระที่นั่งองค์นี้ทำเป็นพระราชยานได้ จึงมีห่วงและคานสำหรับหาม และใช้เป็นพระราชยานในงานเสด็จพระราชดำเนินพยุหยาตราทางบก เช่น เลียบพระนคร หรือเสด็จไปพระราชทานผ้าพระกฐิน เป็นต้น

พระที่นั่งพุทธาน รูปคล้ายพระที่นั่งกงแต่ทำวิจิตรขึ้น ด้วยเป็นของใหญ่กว่า จึงมีความคิดทางกระบวนช่างยิ่งขึ้น พระที่นั่งพุทธานต่างกับพระที่นั่งกงตรงที่พระที่นั่งพุทธานมีใบปรีอดิตอยู่ ๒ ข้าง ซ้ายขวา และมีภาพประดับ ๒ ชั้น

พระที่นั่งพุทธานเวลาแต่งเป็นพระราชยาน มีแอกผูกติดกับคานทั้งหน้าและหลัง ที่แอกผูกลูกไม้สำหรับห้ามทั้งซ้ายขวาหน้าหลัง มีคนหาบขึ้นป่าประจำที่คานและที่ลูกไม้ รวมผลัดละ ๑๖ คน และต้องผลัดทุกระยะ ๕๐๐ เมตร

๙) พระที่นั่งราชนทรยาน ทำด้วยไม้สลักปิดทองรูปบุษบก มีคานสำหรับห้าม ๔ คาน (ปกติเวลาตั้งไว้ถอดคานออกเสีย ๒ คาน คงมีประจำอยู่เพียง ๒ คาน) และใช้คนห้าม ๕๖ คน

พระที่นั่งราชนทรยานองค์นี้สร้างในรัชกาลที่ ๑ รูปทรงและฝีมือทำงามนัก เห็นได้ว่าทำด้วยความตั้งใจและประณีตบรรจงเต็มฝีมือช่าง จึงเป็นศิลปวัตถุชิ้นเอกชิ้นหนึ่งในบรรดาของที่มีในประเทศไทย ความงามจนเป็นข้อที่ติดปากคนชั้นก่อน เมื่อเวลาไปเห็นสิ่งใดงามเข้ามักจะถูกกล่าว ว่า “งามราวกับบุษบกพระราชนทร”

พระที่นั่งราชนทรยานนี้ สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงในเวลาเสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนแห่อย่างใหญ่ที่เรียกว่า ขบวนสี่สาย เช่น เสด็จพระราชดำเนินจากพระราชมณฑลเศียรไปถวายสักการะพระพุทธรูปมหาณรัตนปฏิมากร ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เป็นต้น และโดยที่พระที่นั่งราชนทรยานองค์นี้เป็นของใหญ่และหนัก จึงไม่ได้ใช้สำหรับเสด็จพระราชดำเนินทางไกล ในงานนอกพระราชวังปรากฏว่า สมเด็จพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๕ เคยทรงพระที่นั่งราชนทรยานองค์นี้ เสด็จไปอย่างไกลก็เพียงตะวันออกของท้องสนามหลวงในงานฉลองพระนครรัตนโกสินทร์ ครบ ๑๐๐ ปีเท่านั้น นอกจากนี้ก็ใช้ในการเชิญพระโกศพระบรมอัฐิสมเด็จพระมหากษัตริย์จากพระเมรุมาศ ท้องสนามหลวงเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง

พระคชาธาร ไทยเป็นชาตินี้กรบมาแต่โบราณกาล ฉะนั้นแต่ก่อนประเทศไทยจึงได้แบ่งกองทัพเป็นสี่เหล่า เรียกว่าจตุรงค์เสนา มีเหล่าทหารราบ เหล่าทหารม้า เหล่าทหารรถ และเหล่าทหารช้าง อันเป็นการเหมาะสมแก่ยุคกาลครั้งนั้น ช้างจึงเป็นสัตว์ที่มีประโยชน์มาก ในเวลามีศึกสงครามก็ใช้ขี่ออกรบ และในเวลาปกติก็ใช้เป็นพาหนะ

ช้างที่แต่งเป็นราชพาหนะ ในยามปกติไม่ใช่ออกศึกสงครามแต่งอยู่สองอย่าง คือ พระที่นั่งละคอค และพระที่นั่งประพาสโถง

๑) พระที่นั่งละคอค ในหน้าแล้งใช้เครื่องแถบกุดัน และในหน้าฝนผูกเครื่องลูกพลูแถบกลม ทั้ง ๒ ชนิด มีพระชนกัตัน ผ้าปก กะพอง ผ้าปูหลัง พู่หู พานหน้า รัศคน และสำออง อันเป็นเชือกสำหรับผูกตัวช้างตามที่แตกต่างกัน และมีนายท้ายช้างซึ่งทำหน้าที่เป็นควาญ นายท้ายช้างนี้ถือขอช้างดำมยาวเรียกว่า ขอท้ายช้าง สำหรับบังคับช้างให้ปฏิบัติตามความต้องการ พระมหากษัตริย์ประทับเหนือคอช้างเฉย ๆ เท่านั้น ช้างที่ผูกพระที่นั่งละคอคนี้ใช้สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงไปตามที่ไกล ๆ หรือเพื่อสำราญพระราชอิริยาบถ

๒) พระที่นั่งประพาสโถง ผูกคล้ายพระที่นั่งละคอค แต่ใช้ชนกสามัญไม่ใช่พระชนกัตัน และมีสัประคับตั้งบนหลังกลางตัวช้าง กับมีนายท้ายช้างซึ่งถือขอสำหรับบังคับช้างคนหนึ่ง และนั่งท้ายสำหรับเป็นผู้ช่วยอีกคนหนึ่ง พระมหากษัตริย์ประทับบนสัประคับอันเรียกว่า พระที่นั่งประพาสโถง และใช้สำหรับเสด็จพระราชดำเนินทางไกล

๓) พระคชาธาร คือการผูกช้างพระที่นั่งสำหรับพระมหากษัตริย์ทรงเสด็จออกศึก การผูกช้างแบบนี้เรียกว่า ผูกเครื่องมัน ใช้สัประคับคชาธารที่เรียกว่าพระที่นั่งพุดตานทอง ตั้งกลางหลังช้างผูกโยงด้วยเชือกให้ยึดมั่นกับตัวช้าง กลางพระที่นั่งพุดตานปักเศวตฉัตรคันดาน ๗ ชั้น ปักธงช้ายขวาหน้าและตรงกลางด้านหลังสองข้าง พระที่นั่งพุดตาน ผูกศัตราวุธทั้งซ้ายและขวาเหมือนกันดังนี้

ทวน

ง้าว

โตมร

ปิ่น

หอกขัด

มีนายท้ายช้างนั่งท้ายทำหน้าที่บังคับช้าง และมีกลางช้างนั่งบนเปลตาข่ายซึ่งมีหลักปักแขวนอยู่ กลางพระที่นั่งพุดตานสองมือถือแพนหางนกยูง ทำหน้าที่ให้อาณัติสัญญาณ พระมหากษัตริย์ทรงถือพระแสงของง้าวรบกับข้าศึกบนคอช้าง ที่เรียกว่า “ยุทธหัตถ์”

พระราชยานก็ดี สัประคับพระคชาธารก็ดี ที่มีชื่อเรียกว่าพระที่นั่งพุดตานนั้นก็คือมีใบปรีอติดประจำสองข้าง และคงจะได้วิวัฒนาการมาจากพระที่นั่งกงหรือสัประคับที่นำโล่ไปผูกประดับสองข้างก่อนแล้วเห็นว่าโล่เป็นของกลม ๆ ไม่งามจึงแปลงให้เป็นวัตถุรูปช้อยแทน เรียกว่าใบปรีอ

ข้างรบ หรือ ข้างศึก เมื่อโบราณน่าจะไม่ได้ผูกเป็นคชาธารปักเศวตฉัตรดจแบบที่ปฏิบัติในยุคหลัง ๆ นี้

เดิมน่าจะมีนักรบขึ้นคอสําหรับทำการรบคนหนึ่ง คนสนิทนั่งกลางเรียกว่ากลางข้างคอยส่งอาวุธให้นักรบผู้ขี่คอข้างคนหนึ่ง เพราะเครื่องข้างศึกมีเครื่องใช้อยู่อย่างหนึ่งเรียกว่า คันชีพ เป็นซองหนังยาว ๆ สองซองพาดกลางหลังข้างห้อยลงไปสองข้าง ทั้งซ้ายและขวาสำหรับเสียบศัตราวุธ นอกนั้นมีนายท้ายข้างคอยบังคับข้างอีกคนหนึ่ง ข้างที่ผูกเป็นพระคชาธารปักเศวตฉัตรนี้ ในสมัยพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานีก็ไม่มี ฉะนั้นน่าจะเป็นแบบใหม่ เพื่อความสง่าสวยงามใช้ในขบวนแห่ เช่น คเชนทร์สวนาน และเพ็ญมีขี้ในสมัยพระมหานครรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีนี้เอง ข้างศึกอย่าว่าแต่ปักฉัตรเลย แม้เพียงตั้งสัประคับเปล่า ๆ กลางหลังก็ดูออกจะยากที่จะเอาชัยชนะข้าศึกได้เสียแล้ว การมีสัประคับหรือบรรทุกอะไรบนกลางหลังมาก ๆ ย่อมอึดอัด ไหนจะสู้ข้างตัวเปล่า ๆ ซึ่งมีแต่คนขี่ได้

ราชรถ ราชรถอันเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์มีอยู่สองคัน ชื่อ “มหาพิชัยราชรถ” คันหนึ่ง และ “เวชยันตราชรถ” คันหนึ่ง รถสองคันนี้สร้างในรัชกาลที่ ๑ มีบุษบกตั้งกลางและทำด้วยไม้สลักปิดทองทั้งสองคัน ปกติหาได้ใช้เป็นราชรถสำหรับพระมหากษัตริย์ทรงไม่ เพราะเป็นของใหญ่ ไม่สะดวกแก่การใช้เคลื่อนที่ จึงใช้แต่ในการเชิญพระโกศพระบรมศพเข้าขบวนแห่ไปพระเมรุ

เรือพระที่นั่ง เรือพระที่นั่งมี ๔ ประเภท คือ

๑) เรือพระที่นั่งกราบ เรือประเภทนี้สร้างด้วยไม้ ตัวเรือทาน้ำมัน ตั้งบัลลังก์กัญญา มีเรือ “ประจำทวิป” และเรือ “รุ่งประสานสาย” เป็นต้น

๒) เรือพระที่นั่งศรี เรือประเภทนี้สร้างด้วยไม้ ตัวเรือสลักภาพพื้นสีลายทอง ตั้งบัลลังก์กัญญาเป็นที่ประทับ มี

เรือพระที่นั่งเทพถวายกร สร้างในรัชกาลที่ ๔ พื้นสีแสดกว้าง ๒.๒๔ เมตร ยาว ๓๔.๖๕ เมตร ลึก ๐.๗๕ เมตร กินน้ำลึก ๐.๓๐ เมตร ฝีพาย ๔๘ คน พันท้าย ๒ คน

เรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์ สร้างในรัชกาลที่ ๕ พื้นสีชมพู ตัวเรือสลักเป็นลายนาค ลำเรือกว้าง ๓.๑๕ เมตร ยาว ๔๕.๔๐ เมตร ลึก ๑.๑๑ เมตร กินน้ำลึก ๐.๐๔๖ เมตร ฝีพาย ๖๑ คน พันท้าย ๒ คน

๓) เรือพระที่นั่งเอกชัย เรือประเภทนี้สร้างด้วยไม้สลักลาย พื้นสีปิดทองตั้งบุษบกหรือบัลลังก์กัญญา มี

เรือพระที่นั่งประภัสสรชัย สร้างในรัชกาลที่ ๑ พื้นสีดำ ตัวเรือกว้าง ๒.๕๓ เมตร ยาว ๓๖.๙๕ เมตร ลึก ๐.๗๐ เมตร กินน้ำลึก ๐.๓๗ เมตร ฝีพาย ๔๓ คน พันท้าย ๒ คน

๔) เรือพระที่นั่งกิ่ง เรือประเภทนี้สร้างด้วยไม้สลักปิดทองหัวเป็นรูปสัตว์ตั้งบุษบกหรือบัลลังก์กัญญา มี

เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ สร้างในรัชกาลที่ ๑ หัวเรือเป็นรูปหงส์ พื้นสีดำ ตัวเรือกว้าง ๓.๑๔ เมตร ยาว ๔๔.๙๐ เมตร ลึก ๐.๙๐ เมตร กินน้ำลึก ๐.๔๑ เมตร ฝีพาย ๕๐ คน พันท้าย ๒ คน

เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช สร้างในรัชกาลที่ ๔ หัวเรือเป็นรูปนาค ๗ เศียร พื้นสีเขียว ตัวเรือกว้าง ๒.๙๕ เมตร ยาว ๔๒.๙๕ เมตร ลึก ๐.๗๖ เมตร กินน้ำลึก ๐.๓๑ เมตร ฝีพาย ๕๔ คน พันท้าย ๒ คน

อนึ่ง ขอกล่าวเรื่องกัญญาเรือเล็กน้อย กัญญาเรือ คือ วัตถุที่ตั้งอยู่กลางลำเรือ สำหรับผู้โดยสารนั่งไปในเรือ มีพื้น พนก เสา ม่านและหลังคา ของเหล่านี้รวมเรียกว่า กัญญา ซึ่งหมายความว่าความถึงอะไรแท้จริงก็หาทราบไม่ แต่สันนิษฐานว่าเห็นจะหมายความว่าเรือกัญญานั้นเป็นเรือประทุนสำหรับผู้หญิงโดยสารได้ เพราะเหตุว่ามีเครื่องป้องกันแดด ฝน ยานพาหนะใดๆ ที่เปิด เช่น เสลี่ยง สัประคับ บุษบก ตลอดจนเรือโถง มักจะเป็นของสำหรับชายใช้ ส่วนยานพาหนะที่ปิด เช่น วอ กุบช้าง กัญญา ตลอดจนเรือประทุน ย่อมเป็นของหญิงใช้ ข้อที่ควรสังเกตอย่างยิ่งนั้นคือ “หลังคากัญญา” ซึ่งส่วนกลางโค้งขึ้นไป แต่หน้าหลังคลุมตกต่ำลงมา นี่คือลักษณะ “เพรียวลม” นั่นเอง การที่หลังคากัญญาเป็นเช่นนี้ ทำให้เรือวิ่งไม่ต้องถูกลมปะทะหน้ามากนัก ทั้งเวลาไปในลำน้ำที่แคบ เช่น คลอง เป็นต้น กิ่งไม้ตามสองข้างฝั่ง ย่อมไม่ระรานให้การเดินเรือขัดข้อง

พระโกศ พระมหากษัตริย์ไทย ถ้าเสด็จสวรรคตหาพระองค์ไม่แล้ว พระบรมศพทรงพระโกศประดิษฐานบนพระมหาปราสาท พระโกศสำหรับทรงพระบรมศพนี้ ชั้นในคือ พระโกศทำด้วยเงินและพระลองที่ประกอบชั้นนอกพระโกศเรียกว่า “พระลองทองใหญ่”

พระลองทองใหญ่นี้ ตัวพระลองทำด้วยไม้สัก ฝาทรงเป็นมงกุฎและหุ้มทองทั้งองค์ เครื่องประดับมีดอกไม้เพชรเป็นพุ่มข้าวบิณฑ์ ดอกไม้ไหวประดับที่ฝา ฟู่เฟืองแขวนรอบปากพระลองและดอกไม้เอวประดับรอบเอวพระลอง กับมีพระแท่นแว่นฟ้าไม้สลักหุ้มทองสามชั้น ตั้งบนฐานพระบุโพชอันฐานเขียงรองรับ

พระลองทองใหญ่มีสององค์ สร้างในรัชกาลที่ ๑ องค์หนึ่งเรียกว่า “พระลองทองใหญ่รัชกาลที่ ๑” และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้พลเรือโท พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นปราบปรปักษ์ รองเสนาบดีกระทรวงวัง และผู้บัญชาการกรมช่างสิบหมู่ สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๕ อีกองค์หนึ่ง เรียกว่า “พระลองทองใหญ่รัชกาลที่ ๕” ส่วนพระแท่นแว่นฟ้าทองสำหรับรอง นั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทเวศร์วินทร สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๔

*****